

Bewegen en spelen

Wim van Gelder en Hans Stroes

Het vaardigheidsniveau van jonge kinderen varieert enorm, ook bij bewegen en spelen. Hoe meer kennis de leerkracht hierover heeft, des te meer mogelijkheden ook om de kinderen te stimuleren zich optimaal te ontwikkelen. Een adequaat leerlingvolgsysteem is dan onontbeerlijk.

Spelen en bewegen zijn wezenlijke onderdelen van het dagelijks leven en de ontwikkeling van jonge kinderen. Bij de meeste kinderen vormen spelen en bewegen een bron van inspiratie en plezier, bij sommigen niet. Leerkrachten, ouders, begeleiders en verenigingsleiders kunnen een belangrijke rol vervullen in het al dan niet met plezier bewegen en spelen van de kleuters en dus ook in het al dan niet stimuleren van de ontwikkeling die zij kunnen doormaken.

Leerlingvolgsysteem bewegen en spelen

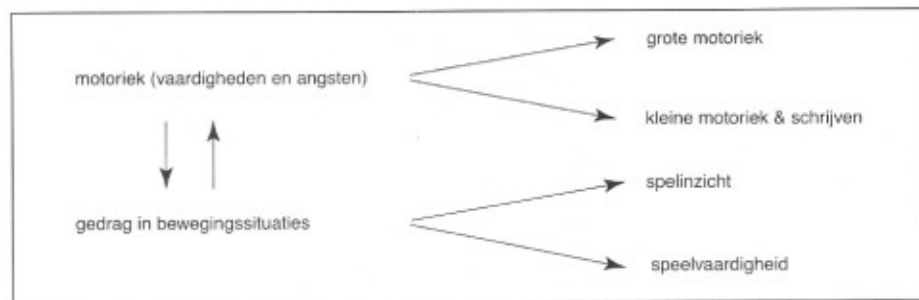
Het *Leerlingvolgsysteem bewegen en spelen* is ontwikkeld om meer inzicht en mogelijkheden te krijgen in het (effectief) observeren en registreren van bewegen en spelen van kinderen van twee tot en met zestien jaar. Met behulp van registratieformulieren kan het vaardigheidsniveau van het kind in kaart worden gebracht. Hiermee kan het systeem de leerkracht een antwoord verschaffen op tal van vragen:

- Hoe krijg je inzicht in de vooruitgang van kinderen?
- Hoe maak je (snel) niveauhomogene groepen?
- Hoe bepaal je het beginniveau (de juiste hoogte om diep te springen of de breedte van een bank)?

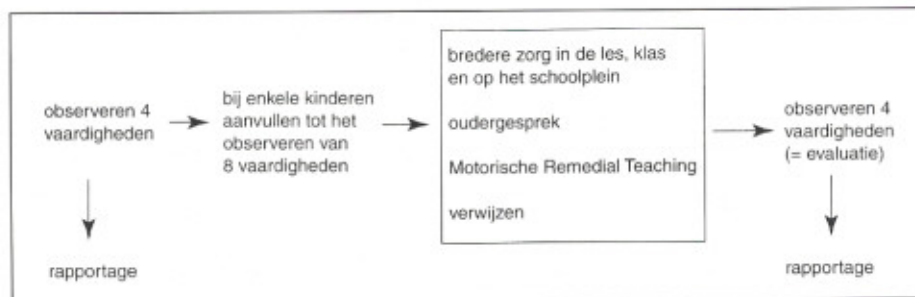
Het blijft echter niet alleen bij registratie. De observaties worden gekoppeld aan suggesties om de verdere ontwikkeling van de kinderen te stimuleren, toegesneden op de specifieke individuele behoeften. Het sys-

teem vormt aldus een instrument voor het realiseren van een bewegingsaanbod op maat. Ook kan het gebruikt worden als onderbouwing voor een leerling die extra zorg of een verwijzing nodig heeft.

Binnen het leerlingvolgsysteem kunnen vier verschillende onderdelen van het bewegingsgedrag worden geobserveerd: motorische vaardigheid, spelinzicht, gedrag in spelsituaties en klein-motorische vaardigheid. In de figuur 1 wordt een overzicht gegeven.

Figuur 1. Onderdelen van het bewegingsgedrag die geobserveerd kunnen worden

Figuur 2. Overzicht van linken tussen leerlingvolgsysteem en zorgverbredende maatregelen

Voor elk onderdeel worden vier vaardigheden geobserveerd die een goede indicatie geven voor het algehele niveau op dat onderdeel. Niet meer dan vier, aangezien een van de uitgangspunten van systeem is dat de observatie en registratie niet teveel tijd mag vergen. We gaan uit van ongeveer vijf minuten per kind in de groepen 1, 2 en 3. Bij sommige leerlingen kunnen eventueel aanvullende observaties plaatsvinden. Daarna volgen, indien nodig, zorgverbredende maatregelen. De cyclus wordt afgesloten met een hernieuwde observatie van de representatieve vaardigheden. In figuur 2 is dit in schema gezet.

Motorische vaardigheden

Kennis van de motorische vaardigheden van leerlingen is een belangrijke voorwaarde om een goede (adaptieve) les bewegingsonderwijs te kunnen geven. Immers, de zone van naaste ontwikkeling kan op deze wijze bepaald worden.

We zullen nu het systeem wat meer in detail bespreken, met als voorbeeld de motorische vaardigheden. Deze zijn onder te verdelen in zogenaamde motorische hoofdgroepen. De vier te observeren vaardigheden zijn evenredig over deze hoofd-

Motorische hoofdgroep	Observatievaardigheid	Kwantificeerbaar in
Evenwicht → statisch → (zeer) dynamisch	Stilstaan	Seconden
	Springen - Kracht (hinkelen)	Aantal
Coördinatie	Springen - Coördinatie (huppelen, wisselsprongen)	lukt 't of lukt 't niet
Oog-lichaamcoördinatie	Stuiten	Aantal

Figuur 3. Overzicht motorische hoofdgroepen en observatievaardigheden

groepen verdeeld. Zie figuur 3. Bij de keuze van de te observeren vaardigheden spelen verschillende factoren een rol. De vaardigheden zijn indicatief voor de motorische hoofdgroep waartoe ze behoren en eenduidig observeerbaar, het liefst kwantitatief (aantal seconden, meters en dergelijke). Een voordeel is ook dat er geen specifieke materialen worden gebruikt. Maar de belangrijkste factor is dat deze vaardigheden (stilstaan, springen - kracht, springen - coördinatie en stuiten) naar onze mening veel zeggen (voorspellen) over de vaardigheid in vele andere bewegingssitu-

aties. Er is een grote mate van transfer. Hieronder geven we twee voorbeelden.

- 1 Het is voor een (naar verhouding) traag kind moeilijk om als tikker andere kinderen te tikken. In dit systeem wordt de snelheid en wendbaarheid van een kind geobserveerd door de vaardigheid springen - kracht (hinkelen). Kennis van deze vaardigheid kan leiden tot een zinnige groepsindeling of een andere spelvorm. Bijvoorbeeld: kleuters die op beide benen meer dan tien keer kunnen hinkelen (dat staat gelijk aan het gemiddeld niveau van zesjarigen) spelen met elkaar

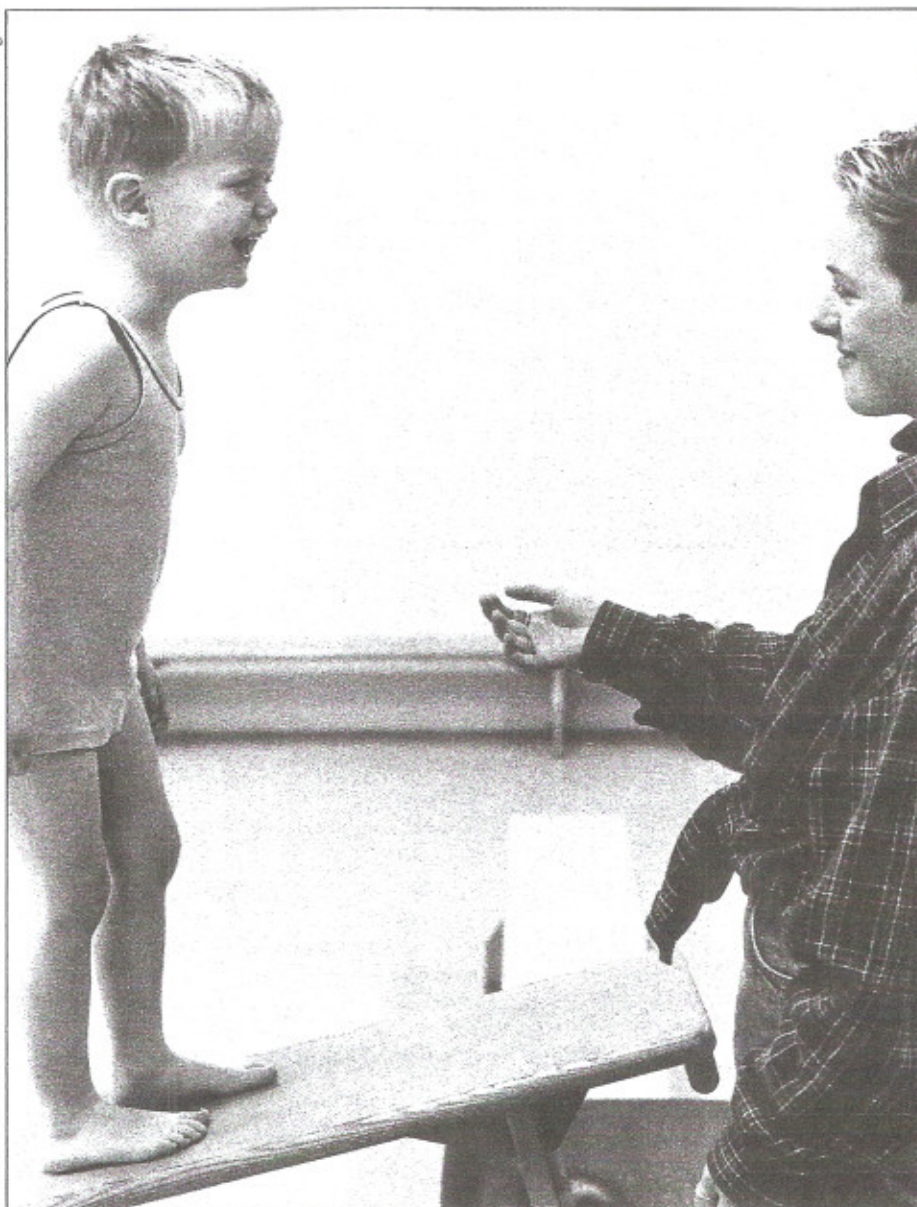
Vaardigheidsniveau

Een stelling als: 'Een kind van vijf jaar kan huppelen' lijkt niet voor misverstanden vatbaar. Maar toch zit er onduidelijkheid in:

- Wat is vijf jaar? Net vijf geworden of al bijna zes?
- Wat wordt als normaal gezien? Kan het 'gemiddelde' kind van vijf jaar huppelen, of is het opvallend als een vijfjarige nog niet kan huppelen?
- Hoe zit het met het verschil tussen jongens en meisjes? Bekend is dat de beheersing van bepaalde vaardigheden,

Overzichtsformulier motorische vaardigheden (1)		Naam: _____		Geboortedatum: _____		Bijlage 6.1			
	niveau -I 2.0 jaar	niveau 0 3.0 jaar	niveau I 4.0 jaar	niveau II 5.0 jaar	niveau III 6.0 jaar	niveau IV 7.0 jaar	niveau VI 9.0 jaar	Niveau VIII 11.0 jaar	niveau X 13.0 jaar
Stilstaan	kan over 4 cm stappen ☐	schiet zonder te vallen een bal ☐	staat 3 sec. op één been ☐	staat 10 sec. op één been, wiebelen mag rechts ☐ links ☐	staat 10 sec. op één been, stabiel rechts ☐ links ☐	staat 30 sec. op één been, wiebelen mag rechts ☐ links ☐	staat 30 sec. op één been, stabiel rechts ☐ links ☐	staat 60 sec. op één been, stabiel rechts ☐ links ☐	staat 10 sec. op één been, met ogen dicht rechts ☐ links ☐
Springen - Kracht	stapt van een verhoging van 20 cm ☐	springt van een bank (30 cm) en blijft staan ☐	hinkelt 3 x ☐	hinkelt 10 x ☐	hinkelt 10 x op het 'andere' been ☐	Hinkelen over 9 meter 11 x ☐ 12 x ☐	Hinkelen over 9 meter 9 x ☐ 10 x ☐	Hinkelen over 9 meter 7 x ☐ 8x ☐	Hinkelen over 9 meter 5/6 x ☐ 6/7 x ☐
Springen - Coördinatie	trappelt als het kind omhoog wil springen ☐	springt met 2 benen tegelijk omhoog ☐	als een kangoeroe 3 x vooruit springen ☐	huppelt ☐	maakt 10 x een ski-sprong over een lijn ☐	maakt snelle wisselsprongen ☐	kan in ritme huppelen en in de handen klappen ☐	kan in ritme kruis - spreid - kruisspringen + handen klap ☐	kan in ritme spreid-sluit-sprong maken klap op spreid ☐
Stuiten	raakt (regelmatig) een goed aangespeelde ballon ☐	houdt een ballon 3 tot 5 keer hoog ☐	houdt een ballon 6 keer hoog ☐	'laat vallen - stuit - pak' ☐	stuit 15 x met de voorkeurs-hand ○ rechts ○ links ☐	stuit 15 x achter elkaar met de 'andere' hand ☐	kan dribbelen (stuiten en looppas) ☐	kan meer dan 10 sec. stuiten zonder naar de bal te kijken rechts ☐ links ☐	kan 12 x dribbelen in 8-baan (30 sec.) ☐

Figuur 4. Overzichtsformulier 1

zoals huppelen en gooien, seksebe-
paald is. Meisjes huppelen eerder dan
jongens en jongens gooien eerder (coördi-
natief) beter dan meisjes.

Het is dus belangrijk om duidelijke en een-
duidige termen te gebruiken in het leerling-
volgsysteem.

Zie het afgebeelde Overzichts formulier 1
(figuur 4), waarin verschillende vaardighe-
den zijn onderverdeeld in negen niveaus.

Het eenvoudigste vaardigheidsniveau
wordt als niveau -1 (= min 1) genummerd en
het moeilijkste als X. Deze vaardigheidsni-
veaus geven aan in welke volgorde een
kind in het algemeen vaardigheden aan-
leert. Voor leerlingen ouder dan dertien
jaar geldt niveau X als eindniveau (brug-
klas).

Door deze vaardigheidsniveaus kan geob-
serveerd worden welk niveau een kind
beheerst. De nummering van de niveaus
correspondeert ongeveer met de groep
waarin de leerlingen zitten. De vaardighe-

den van niveau I komen dus overeen met
de vaardigheden die de meeste kinderen in
groep 1 beheersen.

De niveaus zijn zo gekozen dat het grootste
deel van de leerlingen dit niveau op de
aangegeven leeftijd beheerst. Bijvoorbeeld:
80 procent van de zesjarige leerlingen in

groep 3 beheerst vaardigheidsniveau III; ze
kunnen tien seconden op één been staan.

Signaleringsniveau

Wanneer we de vaardigheidsniveaus kop-
pelen aan leeftijden, kunnen we uitspraken
doen over 'achterstanden in de motorische
ontwikkeling'. Het signaleringsniveau geeft
aan op welke leeftijd vaardigheden door
meer dan 80 procent van de leerlingen
beheerst worden. Wanneer een kind het op
zijn kalenderleeftijd aangegeven niveau
niet haalt, kunnen we spreken van een ach-
terstand van de motorische ontwikkeling.
Bijvoorbeeld: bij een zesjarig kind is sprake
van een achterstand als het niet meer dan
drie seconden op één been kan staan,
hooguit vijfmaal kan hinkelen en niet kan
huppelen.

Bij elke vaardigheid is in het Leerlingvolg-
systeem een beschrijving gegeven van de
wijze waarop een observatie plaatsvindt.
Hierin zijn (indien nodig) het aantal pogin-
gen, de bewegingssituatie en de instructie
beschreven. Tevens zijn diverse formulieren
opgenomen. Met name de groepsformulie-
ren en de overzichtsformulieren zullen veel
gebruikt worden om observaties snel (effec-
tief) te kunnen registreren. Op de groeps-
formulieren en in de handleiding is beschre-
ven wanneer een vaardigheid lukt en wan-
neer niet. Bijvoorbeeld op het formulier
Springen - Kracht onder de kop 'Let op'.

Ter illustratie het volgende voorbeeld. In
één groepje worden de leerlingen uitge-
daagd om te gaan hinkelen.

Als de leerling een aantal keren kan hinke-
len, dan wordt het uitgedaagd ook op het
andere been te hinkelen. Met name in
groep 1 en 2 kunnen nog grote verschillen
tussen de beide benen zijn. Sommige kleu-
ters kunnen met het sterke been wel twintig
keer hinkelen en met het andere been
maximaal twee à drie keer. Deze leerlingen
hebben ook vaak moeite met het leren hup-

Een leerlingvolgsysteem voor observeren, registreren en extra zorg

pelen (oftewel: het beurtelings hinkelen op
links en rechts). Als ze proberen te huppe-
len dan huppelen ze in feite alleen met het
sterke been.

Als de leerling niet kan hinkelen, is de
vraag of het kind dan wel met twee benen
kan springen. De leerling wordt uitgedaagd

Springen - Kracht		Groepsformulier 2	Bijlage 3.2
Observatiedata (gebruik verschillende kleuren!)	- 25/0 / 03 -	Leerkracht(en): Groep: 2	
Vaardigheidsniveau		Let op: Hinkelen is een 'kaatsende' beweging. Het contact met de grond is kort. Hoe langer het contact duurt hoe zwaarder het hinkelen eruitziet. Bij stilstaan na elke sprong is er geen sprake van hinkelen! Bij hinkelen over 9 meter (vanaf niveau III): - starten uit stilstand voor de lijn; - telling: het aantal voetcontacten tussen de lijnen wordt geteld; - als het laatste voetcontact op de lijn is, telt deze wel mee. Elk kind doet twee pogingen, waarbij de beste poging telt.	
-I	stapt van een verhoging van 20 cm		
0	springt (met twee benen tegelijk van bank) en blijft staan		
I	hinkelt 3 x		
II	hinkelt 10 x		
III	hinkelt 10 x op het andere been		
IV	Sterkste been 11 hinkels	'Andere' been 12 hinkels	
VI	9 hinkels	10 hinkels	
VIII	7 hinkels	8 hinkels	
X	6 hinkels	7 hinkels (voor meisjes en kleinere jongens)	
X	5 hinkels	6 hinkels	
80% van de kinderen beheerst deze vaardigheden op de leeftijd van respectievelijk 2.0, 3.0, 4.0, 5.0, 6.0, 7.0, 9.0, 11.0 en 13.0 jaar			

- Baukje beheerst het 80 procent-niveau van vijfjarigen nog niet, laat staan van zesjarigen.
- Chris springt op het niveau van de meeste driejarigen. Hij scoort ver onder het 80 procent-niveau van zijn leeftijd. Indien dit voor meerdere vaardigheden zou gelden, kun je zeggen dat Chris een achterstand heeft in motorische ontwikkeling ten opzichte van de meeste vijfjarigen. Wat voor Chris belangrijk is, is dat hij bewegingssituaties op zijn niveau krijgt aangeboden.

Het overzichtsformulier laat een indeling van vaardigheden met een leeftijdsindicatie zien. Deze indeling moet geen keurslijf worden, maar is enkel een hulpmiddel om de vraag naar zorg in kaart te brengen en te zien of en hoe (snel) een leerling zich ontwikkelt. Dit is met name van belang na het aanbieden van extra zorg. We willen echter waarschuwen voor de stigmatiserende werking die uit kan gaan van het formulieren van niveaus voor de verschillende leeftijden, de 'mijlpalen'.

Namen	-I	0	I	II	III	IV	VI	VIII	X	IV	VI	VIII	X	Opmerkingen (noteer de aantallen)
	3 x			10 x 10 x		sterkste been 11 x 9 x 7 x 5/6 x				'andere been' 12 x 10 x 8 x 6/7 x				
Oene	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
Baukje	☐	☐	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
Chris	☐	☒	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

Figuur 5. Het ingevulde groepsformulier Springen - Kracht voor Oene, Baukje en Chris

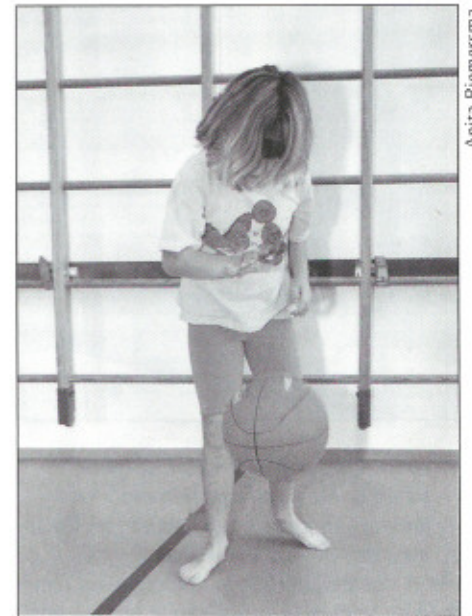
om met twee benen tegelijk van een bank af te springen en te blijven staan. Kan de leerling dit of stapt het kind van de bank af? Kan de leerling na de sprong blijven staan of valt hij om?

Hoe wordt het groepsformulier ingevuld? Stel, we hebben de volgende gegevens:
a Oene hinkelt 15 keer op links en 12 keer op rechts (= niveau III).
b Baukje, die naast hem staat, kan op rechts 18 keer hinkelen en op links 4 à 5 keer (= niveau II).
c Vervolgens zien we Chris die nog niet kan hinkelen, maar wel met twee benen tegelijk van een bank kan afspringen en blijven staan (= niveau 0).
In figuur 5 staat het ingevulde groepsformulier.

Het niveau wordt bepaald door een vierkantje aan te kruisen. De leeftijd van een leerling is hierbij niet van belang. Het is een bepaling van de (on)mogelijkheden van het kind.

Bij het invullen van het overzichtsformulier is de leeftijd van de leerling wel van belang. Dan vindt ook de interpretatie van de gegevens en een eventuele signalering van een zorgelijke situatie plaats. Stel dat de leerlingen uit het bovenstaande voorbeeld in groep 2 zitten en alle drie vijfenhalf jaar zijn, dan kun je als leerkracht volgende conclusies trekken.

- Oene beheerst de vaardigheid hinkelen (Springen - Kracht) boven het 80 procent-niveau van de zesjarigen. Hij is echter pas vijfenhalf jaar. Hij haalt dus logischerwijs ook het 80 procent-niveau van de vijfjarigen.

Mogelijkheden met het Leerlingvolgsysteem

De gegevens (registraties) uit het Leerlingvolgsysteem bewegen en spelen stellen de leerkracht in staat tot de volgende mogelijkheden.

- 1 De beginsituatie van een les bewegingsituatie juist inschatten.
- 2 Extra zorg (bijvoorbeeld Motorische Remedial Teaching) legitimeren en evalueren.

- 3 Gegevens tussen leerkrachten en tussen scholen onderling over te dragen; bijvoorbeeld de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs en speciaal onderwijs en informatieverstrekking voor de Regionale Verwijzings Commissie (RVC).
- 4 Informatie verstrekken aan ouders.
- 5 Rapportage op basis van ontwikkeling (voortgang) over deelname aan de lessen bewegingsonderwijs.
- 6 Samenwerking tussen vakleerkracht en groepsleerkracht optimaliseren.
- 7 Verwijzing (bijvoorbeeld via de huisarts naar een kinderfysiotherapeut) in gang zetten door een gesprek met ouders.

Extra zorg

Met observeren, registreren en signaleren alleen is een kind in een achterstandssituatie nog niet geholpen. Het gaat dan uiteindelijk om de (extra) zorg.

Deze extra zorg voor kinderen op het gebied van bewegen kan op diverse wijzen worden vormgegeven. Er zijn vijf mogelijkheden:

- 1 De huidige bewegings- en speeltijd optimaal benutten.
- 2 Extra tijd nemen voor bewegen en spelen.
- 3 Extra bewegen buiten school, met name in verenigingen.
- 4 Kundigheid van andere scholen.
- 5 Verwijzen naar specialisten.

De eerste twee mogelijkheden staan dichtbij het reguliere onderwijsaanbod, de andere drie vereisen meer achtergrond en organisatie. Uiteraard zijn verschillende combinaties ook mogelijk. Uitgangspunt bij alle zorg is, dat het kind plezier moet hebben in bewegen en dat de zorg op maat moet zijn (niveau, hoeveelheid, interesse) en effectief (meetbaar) moet zijn.

Met name aan de tweede mogelijkheid, 'extra tijd voor bewegen en spelen', wordt in het Leerlingvolgsysteem veel aandacht besteed. In verschillende paragrafen komen de volgende onderwerpen aan bod:

- het oudergesprek: met hulp van de ouders thuis meer bewegen en spelen;
- de bewegingskist (kist met evenwichtsplankjes, ballen, tollen, elastieken, handigheidsspelletjes e.d.)
- meer bewegen in de klas;
- motorische remedial teaching (MRT);
- bewegingskaarten als hulpmiddel bij extra zorg op maat (kaart met bewegingsopdrachten op niveau).

Boek en Cd-rom

In het boek *Leerlingvolgsysteem bewegen en spelen* wordt het gebruik van de formulieren toegelicht. Tevens wordt er ingegaan op de motorische ontwikkeling van kinderen.

De bijbehorende cd-rom - met onder andere alle registratieformulieren - maakt het invoeren van gegevens en het bijhouden en uitprinten van registraties eenvoudig en efficiënt. Het zorgt voor een duidelijke weergave van de gegevens, zowel van een individueel kind als een groep. Tevens staan de onderzoeksgegevens op dit medium. Reacties op dit artikel kunnen gestuurd worden naar: geldermrt@zonnet.nl en/of hstroes@wanadoo.nl

Het vierde artikel in de serie *Bewegingsonderwijs aan jonge kinderen*, zal gaan over motorische remedial teaching.

Wim van Gelder is docent bewegingsonderwijs aan de Pabo Haarlem, voorzitter van de stichting 'Motorische Remedial Teaching in beweging' en vakleerkracht op basisschool De Wegwijzer in Alkmaar. Hans Stroes is bewegingsconsulent in de Gemeente Smallingerland en vakleerkracht op de Montessorischool Drachten.

Literatuur

- Berkel, N., van (2003), Consensus en vernieuwing in het bewegingsonderwijs. In: *De wereld van het jonge kind*, oktobernummer.
- Gelder, W., van (2002), *Leerlingvolgsysteem bewegen en spelen*. Elsevier, Maarssen.
- Zandstra, B. (2003), Vakleerkrachten voor gymlessen op alle basisscholen. In: *De wereld van het jonge kind*, novembernummer.

**GEEF UW SPEEL/LEEROMGEVING
EEN NIEUWE IMPULS MET EEN
SPEELHUISVERDIEPING OP MAAT!**

Kijk op www.speelhuis.nl
of bel 0511-451278